

JEZIK HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI U OBZORU ISTRAŽIVANJA AKADEMIKA JOSIPA VONČINE

Prošla je godina dana od smrti našega prijatelja, akademika Josipa Vončine; nekima među nama bio je učitelj i profesor na Filozofskom fakultetu; predavao je na katedrama slavistike u brojnim gradovima Europe, njegova predavanja na Zagrebačkoj slavističkoj školi u Dubrovniku i Zagrebu bila su dobro posjećena – predavao je stranim slavistima i budućim kroatistima.

Obiteljskim vezama i podrijetlom vezan je za Gorski kotar; rodio se u Ravnoj Gori 18. rujna 1932., ali je svoje djetinjstvo i mladost proveo u Slavoniji; osnovnu školu i pet razreda gimnazije polazio je u Požegi, tadašnjoj Slavonskoj Požegi, a nastavio u Zagrebu. Isticao se među vršnjacima ozbiljnošću rada i odličnim sastavcima iz hrvatskoga jezika.

Na Sveučilištu u Zagrebu, na Filozofskom fakultetu upisao je jugoslavenske jezike i književnosti i ruski jezik i književnost. Za vrijeme studija i neposredno nakon završetka studija izdržavao se kao korektor u Školskoj knjizi. Tamo ga je zapazio, i zavolio drugi Slavonac, profesor Josip Hamm, koji je lako zapazio preciznost korektorskoga posla mladoga Vončine i ozbiljnost pristupa svakom povjerenom poslu. Što je prošlo kroz njegove ruke, nije trebalo naknadno kontrolirati. Zbog toga ga je prof. Hamm već vidio na mnogo odgovornijim poslovima. Dao mu je fotokopije četiriju glagoljskih isprava iz knjižnice franjevačkoga samostana u Ljubljani, iz vremena kad je i taj samostan bio dijelom provincije Bosne-Hrvatske. Vončina je dobro obavio taj prvi povjereni mu posao, tekstovi isprava s kratkim opisima, objavljeni su u Radovima Staroslavenskog instituta

1955.¹ Ali mladoga Vončinu, slično kao i njegovoga kolegu Radoslava Katičića, koji je prvi rad također objavio u izdanjima Staroslavenskog instituta, zanimala su šira prostranstva hrvatskoga jezika i hrvatske književnosti. Stari i suvremeni jezik, koji nazivamo hrvatskim, šire prostranstvo slavenske filologije privlačilo je mlade znanstvenike više nego mali, lijepi zabran staroslavenštine.

1960. izabran je za asistenta na Katedri za povijest hrvatskoga jezika i dijalektologiju. Doktorirao je 1965. disertacijom o jeziku Antuna Kanižlića koja je zatim objavljena u Radu JAZU. Predavao je povijest hrvatskoga jezika i dijalektologiju. Od 1992. do umirovljenja bio je predstojnik Katedre. Bio je lektor hrvatskoga jezika u brojnim međunarodnim slavističkim centrima u Europi, gost profesor u Kölnu i Zürichu. Bio je pomoćnik direktora Zagrebačke slavističke škole.

Redoviti profesor postao je 1978. i obnašao je tu dužnost do umirovljenja. Pravim je članom HAZU postao 1991. godine. Umro je 17. listopada 2010., o čemu smo doznali na dan kad smo se okupljali u našem Razredu na redovitoj sjednici. Vijest nas je iznenadila i duboko potresla.

Hrvatski jezik kakav se ustalio u pisanom i govornom obliku u drugoj polovici XIX. stoljeća, kad je postao najsnažniji oblik nacionalne integracije, s posebnim su marom njegovali filolozi iz njegove Slavonije: Vjekoslav Babukić, a zatim i Tomo Maretić; obojica su, doduše s različitih polazišta, zaorali duboku brazdu hrvatske filologije. Zatim još Stjepan Ivšić, Josip Hamm, Zlatko Vince, Bratoljub Klaić i Josip Vončina u XX. stoljeću, a za njima slijede mlađi, živi među nama. Ono što su preporoditelji znali, trebalo je oblikovati kao znanstvenu spoznaju ali i pokazati kao praktično postignuće objasniti i prikazati kao našu jezičnu posebnost.

Mladi je Jagić već u drugoj polovini XIX. st. u Zagrebu, kao srednjoškolski profesor, postavljao temelje znanstvenoj slavistici, na širokim osnovicama zasnovanoj, ali i znanstvenoj kroatistici – jednako na polju jezika kao i književnosti. Na njegove rane radove o književnim tekstovima kao živim književnojezičnim spomenicima vratili su se hrvatski filolozi

¹ Josip Vončina, *Četiri glagoljske listine iz Like*, Radovima Staroslavenskog instituta u Zagrebu 2, 1955.

šezdesetih godina XX. stoljeća, posebice Eduard Hercigonja i Josip Vončina, prvi za glagoljaško razdoblje, drugi za razdoblje od renesanse do narodnoga preporoda. Na tom putu bili smo i mi, tada mlađi, kao svjedoci i učenici. Ipak je Jagiću područje jezika bilo bliže, pa je tako kao sveučilišni profesor usmjeravao na jezičnu znanost i svoje studente iz Hrvatske, a to su radili i njegovi kolege, sveučilišni profesori na sveučilištima u Grazu i Zagrebu. Profesori su svojim studentima davali teme za doktorske disertacije, moglo bi se reći: domaće zadaće, pretežno o dijalektima i narječjima-govorima njihovih zavičaja, nerazmjerno više nego o hrvatskom književnom jeziku kao sustavu, ili književnopovijesnoj problematici. I među izdanjima naše Akademije brojniji su radovi o narječjima, nego radovi koji sustavno promišljaju o putu kojim je prošao hrvatski književni jezik ili hrvatska književnost. A mnogo toga još nije bilo ni biografski ni bibliografski istraženo. Dovoljno je spomenuti: kad je Jagić pisao o Bartolu Kašiću u znamenitoj i nezaobilaznoj *Povijesti slavenske filologije*, nije pravo znao je li on rodom iz Korčule ili iz Paga. I rječnik Fausta Vrančića vrlo je kasno došao u obzor proučavanja, a tek je nešto bolje proučavan rječnik pavlina Ivana Belostenca ili isusovca Andrije Jambrešića. Daleko smo od *pomisli* da nije trebalo toliko pozornosti posvetiti našim dijalektima, ali i književni opusi hrvatskih renesansnih književnika vapili su za obradbom. Tek se jedan stranac – N. Petrovski posvetio djelu Petra Hektorovića. O dijalektima, upravo govorima svoga zavičaja pisali su mnogi: Pero Budmani, Marcel Kušar, Milan Rešetar, Mate Tentor, Vatroslav Rožić, Rudolf Strohal, Ivan Milčetić; u XIX. Petar Skok, Stjepan Ivšić, Josip Ribarić, Mate Hraste, Josip Hamm, Blaž Jurišić, a i neki koji se nisu kasnije bavili jezikom: Mihovil Kombol, iako je i on – kao profesor na Pomorskoj školi u Bakru – napisao i izdao jednu gramatiku hrvatskoga jezika, na njemačkom jeziku. I mnogo godina nakon toga slično: Ante Sekulić je prijavio disertaciju o Silviju Strahimiru Kranjčeviću, ali su ga kao nepodobnoga uputili na bezazleniju temu: govor bačkih Bunjevaca.

Kad je izašla knjiga *Istorija hrvatskog pravopisa latinskijem slovima* (JAZU, 1889.) Tome Maretića, već se sljedeće godine u svom »Archivu« na nju – opširnom recenzijom osvrnuo Vatroslav Jagić: nadao se »da će

nam pisac takva djela priopćiti obilate izvode iz znamenitih, filološki i kulturnohistorijski poučnih predgovora u onim starim knjigama, koje su tako rijetke i koje se jedva gdje drugdje mogu naći u tako potpunom broju kao sada u Zagrebu«, tj. ponadao se, uz ostalo, »da će Maretićevo djelo stvoriti konačno siguran temelj i za starohrvatsku bibliografiju«. To se nije dogodilo: Maretićeva je knjiga ispala kao nekakva filološka obdukcija nad mrtvim i razmrcvarenim tijelom hrvatskoga jezika i pravopisa. »Čitajući piščevu knjigu, ostajemo hladni; on naše drage stare anatomizira s bezobzirnom dosljednošću, ne dajući im nikad da dođu do riječi kao razumna bića. Nigdje me ovo nemilosrdno piščevo stajalište nije toliko boljelo koliko kod našeg dragog Mikalje. A kako je taj čovjek bio razborit, koliko je bio zaslužan za naš lijepi jezik, koliko je razmišljao i o grafici! A što je od njega ostalo pod piščevim nožem za seciranje. Pokopan je u knjizi na str. 103-106, u istom redu s mnogim drugima koji nisu o grafici nikada samostalno razmišljali, nego su se povodili za običajnim uzorima drugih. Ne bih zaista nikada bio pomislio da će pisac prići svojoj temi sa tako malo historijskoga smisla.«² Jagić, *Izabrani kraći spisi*, Zagreb, 485-491.

I kad pišu o književnoj tradiciji, Jagićevi učenici, kao Franjo Fancev o jeziku protestantskih pisaca, iako se pozivaju na pisane izvore, naglašavaju dijalektalne sastavnice više nego na pisanu tradiciju, objavljene tekstove koji su sigurno bili temelj njihovih knjiga, pa tako i jezika. Pisana knjiga, posebice ako je tiskana, svojim jezičnim rješenjima nameće se kao uzor. Posebice je to s knjigom liturgijskih čitanja, lekcionarima koji su na hrvatskom jeziku čitani svugdje gdje je bilo Hrvata. Ako su pisali o jeziku književnih djela ili pojedinih pisaca, kao Rešetar, na jezik su gledali kao zatvoren sustav, gotovo izvan povijesnog vremena i stvarnog prostora, kao da su naši pisci živjeli na pustom otoku, kao svojevrсни Robinsoni.

Iako je u edicijama naše Akademije i »Nastavnog vjesnika« i drugdje, u Zagrebu više u Beogradu manje, izašlo mnogo rasprava o jeziku pojedinih hrvatskih pisaca, lokalnih govora i narječja, sve je njih Josip Vončina

² Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Zagreb, 1948, recenzija knjige *Historija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Arhiv XII/1890, u knjizi str. 485-491.

pažljivo pročitao, ali u svom promatranju jezika kao živog glasa prohujalih vremena, krenuo je svojim putem. Pojedinačni, izdvojeni podatak nije mu mnogo značio. Želio je i uspio i u većim i u manjim raspravama o hrvatskim tekstovima iznaći pravi podatak, ukresati onu iskrpu koja će proizvesti tračak svjetla te da će pomno izabrani podatak osvijetliti živ organizam jezika i govora, nekad sa zagonetkom pisma, drugi put oblika, treći put leksika, ili uopće - značenja.

Vončina nije razmišljao kao njegovi prethodnici, koje je duboko poštivao; za njega je jezik živ organizam, koji spaja govornike: stare i mlade, iz bližih i udaljenijih krajeva, iz duboke prošlosti i piščeve suvremenosti, pisani i tiskani tekstovi se na različite načine, kao izgovoreni ili kao napisani, predaju od naraštaja k naraštaju. Prva sastavnica koja određuje hrvatski jezik od predrenesansnog razdoblja do narodnoga preporoda i nacionalne integracije, u kojoj upravo jezik čini srž narodnosnog identiteta, narodni je, nacionalni jezik, zatim ga slijedi tradicija, tj. staroslavenski jezik hrvatske redakcije, a ta se sastavnica u kasnijim razdobljima nadovezuje na lecionare od Bernardina Splićanina i Ivana Bandulavića do u XIX. stoljeće; slično kao i Kašićev *Ritual rimski*, ali i tiskom objavljene brojne knjige, a tek zatim slijedi dijalektalno, narječno naslojavanje. Što Vončina podrazumijeva pod *narodni* lakše je odrediti negativnom odrednicom: narodni jezik nije latinski, nije talijanski, nije staroslavenski hrvatske redakcije, nije njemački, nije mađarski ali to jest onaj jezik, koji bez obzira na inačice u oblicima i leksiku, Hrvati razumiju, njime se sporazumijevaju, i prepoznaju razlike ne kao tuđice, nego kao svoje ili bar kao poznate, dok drugi jezični sustav, bez obzira radilo se to o slovenskom (»kranjskom«) ili srpskom, prepoznaju kao drukčiji, tuđi a ne kao svoj jezični sustav.

Pripremajući se za izdavanje tekstova starijih hrvatskih pisaca, uspoređujući kritička izdanja s rukopisima, Vončina je bio upućen slijedom posla koji ga je zaokupljao, u problematiku izdavanja starih tekstova. I rad koji je potpisao zajedno sa svojim kolegom i suradnikom na sličnom polju, akademikom Milanom Mogušem bila je rasprava *Latinica u Hrvata*.³ Opsežniji

³ Milan Moguš – Josip Vončina, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 11, Zagreb 1969., str. 61-81.

je rad objavio u zborniku radova *Dani hvarškoga kazališta XIII, Hanibal Luci*, Split 1987. pod naslovom *Recepcija književne baštine*, str. 5-41. Iz toga je rada nastala knjiga *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, kao poseban prilog edicije Matice hrvatske »Stoljeća hrvatske književnosti«, u kojoj je bio jedan od izvršnih urednika nakon smrti utemeljitelja i glavnog urednika Vlatka Pavletića, u kojoj raspravlja o brojnim pitanja objavljivanja i recepcije starih tekstova, ali i o otvorenim problemima transkripcije i transliteracije.⁴ Za sveučilišnu nakladu Liber, za ediciju *Temelji* priredio je kritičko izdanje Kačićeva *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* i *Satira* Matije Antuna Reljkovića.⁵

Za znamenitu ediciju »Pet stoljeća hrvatske književnosti« priredio je nekoliko knjiga, a u seriji koja je nastavak na kritičkim osnovama također nekoliko knjiga. Za priređivače je napisao i priručnik za kritičko priređivanje tekstova, uz primjere iz svoga iskustva, i pogreške ili neujednačenosti drugih. U popravljaju pogrešaka ili propusta svojih kolega bio je ponekad tek malo ironičan!

Josip Vončina jedan je od najistaknutijih povjesničara hrvatskoga jezika. Dao je znatan prilog i na području hrvatske dijalektologije. Iako je prvenstveno jezikoslovac, istaknuo se svojim radom na povijesti hrvatske književnosti. Nezaobilazne su njegove studije o latiničkoj grafiji u hrvatskoj pisanoj kulturi. Istraživao je jezik mnogih pisaca starije hrvatske književnosti, u čemu je svojom preciznom filološkom analizom uspješno rješavao brojna grafijska, tekstološka i kronološka pitanja o tekstovima, rukopisnim i tiskanim, koja je istraživao. Odlično poznavanje jezika starije hrvatske književnosti pomoglo mu je u rješavanju prijepora o starim tekstovima i njihovim prijepisima iz različitih razdoblja.

Zanimalo ga je posebice: Kako se glasovi hrvatskoga jezika ponašaju u krletci tuđih latiničkih slovopisa? Tuđih slovopisnih sustava.

⁴ Josip Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Zagreb, 1999., drugo izdanje 2006.

⁵ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* i Matija Antun Reljković, *Satir*, Zagreb, 1988. predgovor, *Kačić i Reljković na razmeđu epoha*, str. 5-107.

Od posebne su vrijednosti za hrvatsku filološku znanost njegovi lingvostilistički radovi, u kojima je otkrivao i imenovao stilske postupke, i na taj način otkrivao tajne jezično-umjetničkih postupaka pojedinih pisaca.

Priredio je brojna kritička izdanja hrvatskih dopreporodnih pisaca, posebice onih kojih čija su djela bitno utjecala na razvitak hrvatskoga književnog jezika. Objavio je opsežnije rasprave o djelu Marka Marulića, Matije Antuna Reljkovića, Andrije Kačića Miošića, ali i Petra Zoranića i Frana Krste Frankopana. Njihova je djela i priredio u kritičkim izdanjima na način naše Akademije, iako je svako njegovo izdanje nekoga staroga teksta bilo kritičko.

Istraživao je korijene Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*. Uvijek je uspješno u svojim radovima povezivao književnu tradiciju i suvremenost u cjelinu hrvatskoga jezika i književnosti. Kao profesor na Filozofskom fakultetu, i predavač za Zagrebačkoj slavističkoj školi, odgojio je brojne kroatiste i kroatologe, u domovini i u svijetu.

Objavio je desetak knjiga svojih rasprava i kritičkih izdanja hrvatskih pisaca.

Za razliku od brojnih hrvatskih znanstvenika humanista, njega kao da su zaobilazila priznanja i nagrade, iako je njegov izniman znanstveno-istraživački rad, u temeljima naše suvremene hrvatske filologije.

Iako je njegov prvi opsežan rad objavljen 1955., a disertacija *Jezik Antuna Kanižlića* u Akademijinu Radu dvadeset godina kasnije, 1975., njegovi tiskani radovi koji su usmjerili njegovo zanimanje za jezik hrvatske dopreporodne književnosti izašli su tek 1967. Zanimljivo: u bibliografiji svojih radova o hrvatskom jeziku koji je priložen knjizi *Jezična baština*, mladenački rad o glagol»jskim ispravama nije uvrstio u opsežnu svoju bibliografiju od šezdesetak jedinica (535-576), jedno i zbog toga što povijesni put hrvatskoga jezika prati od isprave Bernardina Frankopana na samom kraju 15. stoljeća (1493.) do Tita Brezovačkoga.

Prva samostalno objavljena knjiga njegovih rasprava o hrvatskoj dopreporodnoj književnosti, od predrenesansnih razdoblja do predpreporodnih razdoblja bila je *Analize starih hrvatskih pisaca*.⁶ U njoj su sabra-

⁶ Josip Vončina, *Analize starih hrvatskih pisaca*, Split, Čakavski sabor, 1977.

ni radovi koje je autor objavio od 1967. do 1977. u središnjim časopisima toga vremena: »Umjetnost riječi« (5), »Mogućnosti«, upravo u *Danima hvarškoga kazališta* (3) i drugdje. Ukupno je u knjizi 14 rasprava. Knjigu je objavio Čakavski sabor u Splitu. Čakavski sabor u Splitu bio je ranije Ogranak Matice hrvatske, ali nakon zabrane njezina rada, da se i taj Ogranak ne ugasi i ne zabrani djelovanje, posuđeno je ime istarskoga Čakavskoga sabora. U upravnim tijelima te ustanove bilo je mnogo uglednih i utjecajnih političara (Mirko Božić, Ema Derossi Bjelajac), književnika (Marin Franičević, Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović), akademika (Grga Novak, Andrija Mohorovičić) te bi zabrana te institucije u Istri, na granici s Italijom, bio preteški udarac, iako su pojedinci iz Talijanske unije isticali da je Čakavski sabor istarska Matica hrvatska. Veliki dio kulturnih djelatnosti upravo u tom razdoblju preseljeno je iz Zagreba u Istru i Split. Godišnje okupljanje na *Danima hvarškoga kazališta* bila je prilika da se skupe i sastanu kulturni radnici, glumci i proučavaoci hrvatske pisane baštine. Tako je i taj zbornik rasprava Josipa Vončine ukazao da nije ugašeno zanimanje za hrvatsku predpreporodnu književnost i njezine pisce. Započinje s raspravom *O istraživanju jezika starije hrvatske književnosti*, kojom se otvaraju vrata novom istraživanju jezika starih hrvatskih pisaca. Vončina u dopreporodnom razdoblju povijesti hrvatskoga jezika jasno prepoznaje dvije faze, kojima granica teče sredinom 15. st., iako ta granica nije oštra, nego se jezični i književnostvaralački procesi preklapaju: srednjovjekovno se proteže još u 16. st., a počeci renesansnog razdoblja naslućuju se već u prvoj polovini 15. st. Prvo je razdoblje obilježeno staroslavenskim jezikom hrvatske redakcije, u drugoj fazi temelj književnojezičnog stvaralaštva je narodni jezik. Pismo je pretežno glagoljica; Vončina duhovito primjećuje »da glagoljicu nismo imali, mnogo bismo kasnije dobili književnost, a i kakva bi ona bila da se počela razvijati tek u 15. stoljeću« pita se Vončina. Utvrđuje, posebice za uzvorske krajeve, tri glavna izvora jezika: »narodni govor, staroslavenski jezik hrvatske redakcije i jezik usmene književnosti«. Izašavši iz ruralne sredine gdje je crkva imala glavnu riječ, i ulazeći u urbanizirane okvire života, gdje je osobnost temelj djelovanja, Vončina upozorava na nekoliko stilova koji su posve različiti od prethodnih: galantni

stil, prostodušni stil pjesama na narodnu, zgusnuti stil, jednako u Marulićevim proznim kratkim tekstovima u pjevanja u *Juditi*, ali i u Vramčevoj *Kronici*, a zatim slijedi didaktični stil protestantskih pisaca, narodni stil Lucićeve *Robinje*, ali i u Kačićevu *Razgovoru*. Prostor stilskih prepletanja je tako postao gušći, prostraniji i funkcionalniji.

S tih polazišta on će istraživati i opisivati jezik književnih djela renesansnih pisaca: pjesme iz *Ranjinina zbornika*, pjesnička ostvarenja splitskoga književnog kruga (nakladnik ove knjige, Čakavski sabor promijenit će ime u Splitski književni krug!), Lucićevu *Vilu* i *Robinju*, a posebice još jezik Mavra Vetranovića, stil Zoranićevih *Planina*, funkciju jezika u Gundulićevoj *Dubravci* i jedan važan tekst o Habdelićevu stavu prema jeziku, a tome se piscu rado vraćao. U ovoj je knjizi objavljen i prvi opsežniji tekst o jeziku ozaljskoga kruga, dvije rasprave o jeziku i pjesmama Frana Krste Frankopana, a knjiga završava raspravom o Titu Brezovačkom, duhovito naslovljenom: *Jezično grabancijaštvo Tita Brezovačkoga*.

Druga knjiga rasprava Josipa Vončine izašla je 1979. Njezin naslov: *Jezičnopovijesne rasprave*.⁷ U knjizi, uz raspravu *Metodološke napomene*, koja je napisana kao uvodna rasprava, skupljene su studije i rasprave, od kojih je prva *Zagonetka Šibenske molitve*, slijedi rasprava o Marulićevim »začinjavcima« u kojoj pokazuje, između ostaloga, da se pjesnik *Judite* od začinjavaca koji su pjevali u osmercima odvojio svojim dvanaestercem s prenosnom rimom, i time se otisnuo na duboko more nove, autorske književnosti.

Nakon nje je jedna od temeljnih njegovih studija, posebice s obzirom na našu renesansnu poeziju, kao na neki naš svojevrsni »dolce stil nuovo«: *Pogled na stilematske elemente Menčetićevih pjesni. Ususret Zoranićevim Planinama* peta je rasprava o autoru, Petru Zoraniću, kojemu se često vraćao, pa i kao suautor s Franjom Švelcem, u kritičkom izdanju *Planina* u Starim piscima hrvatskim (knjiga 41, 1988.). A zatim njegova središnja tema kojoj je posvetio najviše pozornosti, i svoga znanja i znanstveničke strpljivosti: *Ozaljski jezično-književni krug*, s temeljnom tezom: »Sedamnaesto je stoljeće donijelo početak kraja regionalizma u hrvatskoj

⁷ Josip Vončina, *Jezičnopovijesne rasprave*, Zagreb, 1979.

književnosti: sve više književnika napušta svoje rodno narječje«. Poznavanje svih hrvatskih narječja upućivalo je stvaraoce da porade na jednom, jedinstvenom, zajedničkom jeziku na kojem bi se tiskane knjige proširile po svim područjima na kojima žive Hrvati. Da nije prekinut rad toga kruga, pogubljenjem njezinih najzauzetijih stvaralaca, došlo bi do proširenja njihovih pogleda na zajednički hrvatski jezik, pa bi to urodilo i gramatičkom takvoga jezika. Rječnik takvoga jezika izašao je, doduše skoro stotinu godina kasnije, i o tom složenom pitanju posvećena je opsežna rasprava o leksikografskom radu Ivana Belostenca, ovamo uvrštena iz pogovora pretisku iz 1973. Belostenčevu se rječniku vratio i raspravom u drugom izdanju pretiska (1998.). Posljednja rasprava kojom se vratio, s novim spoznajama, piscu s kojim je započeo svoju jezikoslovnu pustolovinu – Antunu Kanižliću: zaključak te rasprave glasi: Kanižlić u jeziku svojih djela sintetizirao (je) najbolje tradicije hrvatskoga književnog jezika od Kašića do Della Belle i Belostenca, da se svjesno uputio u potragu za jezičnom normom, da je u jeziku otkrivao stilističke mogućnosti – a svemu je tome i njegova golema, upravo epohalna važnost. O knjizi je dobru karakteristiku, kao ocjenu, napisao Stjepan Damjanović *Pažljivo čitanje, smiono zaključivanje*.⁸

Kad je izašla njegova knjiga *Jezična baština* (Književni krug, Split, 1988.), i povjesničari jezika i povjesničari književnosti bili su razdragani zbog toga što im je dao u ruke knjigu-priručnik s obiljem tekstova koji su izabrani po načelu hrestomatije i književnojezične antologije, od isprave kneza Bernardina Frankopana do tekstova uoči hrvatskoga narodnoga preporoda, tridesetih godina XIX. st.

U recenziji za nakladnika, Splitski književni krug, napisao sam nakon čitanja obimnoga rukopisa, i ovo: »Orijentiran prema analitičkom raščlanjivanju originalnih tekstova i prema sintezi književnopovijesnih i jezičnopovijesnih pristupa, Josip Vončina se i u ovoj knjizi opredijelio za tekstološki pristup. Odabравši 123 karakteristična primjera iz starije hrvatske beletrističke, memoarske i jezikoslovne djelatnosti, oko svakog je teksta izgradio cjelovitu jedinicu koja sadrži potrebne informacije o nar-

⁸ Stjepan Damjanović, *Pažljivo čitanje, smiono zaključivanje*, Umjetnost riječi, 23, 1979., br 3.

ječnoj osnovici i doprinosu pisca jezičnom razvoju te, kod beletrističkih djela, upute za stilističku interpretaciju.

Opskrbljen potrebnim popratnim tekstovima (Uvod, Zaključak, Rječnik, Literatura), ova knjiga ne teži nas uvesti u razmišljanje što poznaje govor sa sigurnošću, nego u račun uzima jezičnu analizu kojoj je svrha da posumnjamo i preispitamo...« misli se: i naše dotadašnje shvaćanje i njegove utemeljene prijedloge. Dakle: njegov je poticaj, a naša sloboda može prihvatiti ili odbiti što nam donosi. Ništa od predloženoga nismo odbili.

Stjepan Damjanović je u recenziji te Vončinine knjige, ali i njegove filološke djelatnosti, napisao: »Sve što je uočio plod je dugotrajnoga i višekratnog promatranja, sve što vam nudi u obliku stava prošlo je očito kroz sito i rešeto istraživačkih sumnji a ipak nije ponuđeno s namjerom da se bez sumnje prihvati. Tronarječna i tropismena hrvatska književnojezična baština u Josipu Vončini nema tumača velikih patetičnih gesta i širokih poteza. Naprotiv. Ispred njegova pera izlaze jedna za drugom analize osjetljive na svaku pojedinost, kao iz zlatnih ili srebrnih žica urađen filigran. Stoga i onaj koji se želi obavijestiti i onaj koji želi učiti vještini analize mogu Vončininu knjigu otvoriti s punim pouzdanjem«. ⁹ Dunja Fališevac u recenziji knjige *Jezična baština* već u podnaslovu naglašava vrijednost Vončinine knjige s aspekta jezika i s aspekta književnosti: »Priručnik o povijesti jezika i povijesti hrvatske književnosti sa stajališta jezika«, a na kraju prikaza konstatira: »osim što na jednom mjestu okuplja djela pisana različitim književnim jezicima, Vončinina je hrestomatija sinkronijski prikaz najvažnijih obilježja književnog jezika u određenom vremenu i u određenom prostoru hrvatske pisane riječi, a u cjelini gledana i dijakronijski pregled hrvatskih književnojezičnih tipova, povijest književnih jezika, kako su se oblikovali u pojedinom razdoblju i u povijesnom razvitku«. ¹⁰ Pojavu Vončinine knjige označila je, kako stoji i u naslovu, »iznimno važan događaj u hrvatskoj filologiji«.

⁹ Stjepan Damjanović, *Filigrani Josipa Vončine*. Republika, 1989, br. 1-2, str. 280-285, kasnije objavljeno u knjizi *Filološki razgovori*, Zagreb, 2000., 267-279.

¹⁰ Dunja Fališevac, *Događaj u filologiji*, Vjesnik, Panorama subotom, Svijet knjige, 25. lipnja 1989.

Uz nekoliko sitnih zamjerki, i Josip Lisac visoko ocjenjuje Vončininu knjigu: njezin izlazak smatra nesumnjivim datumom u hrvatskoj filologiji.¹¹ Zaključujući svoj prikaz knjige Lisac tvrdi: »U svemu je sigurno da Vončinina knjiga sadrži izvanredne kvalitete: predstavlja nam u znalačkom izboru 123 primjera tekstova iz važnih nekoliko stoljeća hrvatske literature, autor pokazuje sposobnost preciznog uočavanja iskoristivih u jezičnoj analizi, daje vrsne interpretacije starih grafijskih sustava..., s lakoćom usvaja rezultate književnoznanstvenih istraživanja, prikazuje standardizacije i normiranja pojedinih književnojezičnih tipova itd.«.¹²

Hrestomatija, uz Uvod, u kojem autor objašnjava raspored građe i književnojezični razvitak hrvatskih književnih jezika kroz stoljeća, prema standardizaciji i prevlasti štokavske stilizacije, građa je podijeljena u pet odjeljaka: 1. Čakavski književnojezični tip, 2. Štokavski književnojezični tip, 3. Hibridni književnojezični tip, 4. Kajkavski književnojezični tip, i konačno: 5. Na pragu preporoda. Od te je knjige, da se usudio to napraviti, mogla nastati sintetička povijest hrvatskoga jezika, kad se on snažno odvaja od crkvenoslavenske matice glagoljskih tekstova i počinje se samostalno oblikovati dajući čitateljima i govornicima toga jezika neizbrisiv pečat identiteta, a u tom je nastojanju u isto vrijeme i put i cilj: u svoj prostran zajednički dom i pod svoje jezično i književno okrilje okupiti i zadržati sve Hrvate.

Knjigom *Jezična baština* koristili su se brojni profesori slavistike i kroatistike na domaćim i stranim fakultetima, studenti kroatistike i polaznici Zagrebačke slavističke škole, kojima je povijest hrvatskoga jezika (i književnosti) godinama predavao upravo Josip Vončina.

Upravo je ta tema – jezični identitet, tako živa uoči narodnoga preporoda, obrađena u njegovoj knjizi *Preporodni jezični temelji*. Uz Uvod, u knjizi se nalazi sedam rasprava: uz nešto starijeg leksikografa Ardelija Dellu Bellu, riječ je o Ljudevitu Gaju, *Danici ilirskoj*, recepciji Gundulićeva *Osmana* nakon njegova prvoga zagrebačkog izdanja (1844.), o prigovorim

¹¹ Josip Lisac, *Hrvatska jezična baština do Narodnog preporoda*, Filologija, knjiga 17, Zagreb, 1989., str. 157-163.

¹² Isto, str. 162.

Vuka St. Karadžića pohvalama jeziku dubrovačkog pjesnika, posebice s obzirom na elizije u stihovima, što sve Vuku nije odgovaralo jer je polazio od ruralnoga tipa jezika, dok su preporoditelji taj tip jezika smatrali vrhuncem hrvatskoga pjesničkoga jezika.

U oproštajnom tekstu Josipu Vončini (*In memoriam*), suradnik i kolega na istoj Katedri, a kasnije i u Akademijinom Razredu za filologiju, akademik Milan Moguš uočio je dvije silnice u radu svoga kolege: istraživanje hrvatskoga pisanog jezika do nacionalne integracije u XIX. st. i stalno prisutno očučenje Frankopanima kao gospodarima Vinodola i kasnije Ozlja. Upravo je Vončina svoj najznačajniji prilog proučavanju hrvatskoga jezika, posebice u zapostavljenom sedamnaestom stoljeću, posvetio piscima ozaljskoga kruga. I naziv toga kruga je njegov.¹³ Posebice je istaknuo Vončininu strast da dođe do pune istine, jednako one filološke kao i one o osobama, piscima, zapretane, neistražene, ili krivo ponavljane. S Josipom Vončinom, svojim učiteljem i suradnikom na Filozofskom fakultetu i još posebice na Zagrebačkoj slavističkoj školi oprostio se Stjepan Damjanović tekstem *Oproštaj s Josipom Vončinom*, Kolo 5/6, 2010. I Josip Lisac napisao je posmrtni tekst (*In memoriam*) u Matičinu »Vijencu«, koji već naslovom *Vrhunski jezikoslovac* govori ne samo o Vončini nego i kolegi koji je u stopu i s uvažavanjem pratio rad svoga starije kolege iz struke, i iz zavičaja.

Toliko o Josipu Vončini kao znanstveniku. Svi koji su ga poznavali, cijenili su ga kao dobrog čovjeka, iznimnoga i pažljivoga prijatelja, tihoga pregaoca i na polju svoga znanstvenog rada i svoje nezatomljene i osjetljive čovječnosti.

Zaorao je duboku brazdu u prostranom polju naše hrvatske filologije, posijao je u nju zdravo sjeme svojih promišljanja koje će godinama davati dobar, plemenit plod promišljanja i zaključaka o hrvatskom jeziku. Bez njegovoga naime djela, teško je uopće promišljati o povijesti hrvatskoga književnoga jezika od renesanse do nacionalne integracije u XIX. stoljeću.

¹³ Milan Moguš, Josip Vončina. In memoriam. Naslov *Znalac pisanoga jezika*, Filologija, knjiga 55, Zagreb, 2010., str. 219-224.

Najuži izbor iz literature

Djela Petra Hektorovića, Stari pisci hrvatski, knjiga 39, Zagreb, 1986.

Petar Zoranić, *Planine*, Stari pisci hrvatski, knjiga 41, Zagreb, 1988. O temeljima Zoranićeva književnog jezika (31- 52).

Fran Krsto Frankopan, *Djela*, Stari pisci hrvatski, knjiga 42, Zagreb, 1995.

Vončina, Josip, *Analize starih hrvatskih pisaca*, Čakavski sabor, Split, 1977.

Vončina, Josip, *Jezičnopovijesne rasprave*, Zagreb, 1979.

Vončina, Josip, *Jezična baština*, Književni krug, Split, 1988.

Vončina, Josip, *Preporodni jezični temelji*, Zagreb, 1993.

Vončina, Josip, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnog izraza*, Zagreb, 1999., drugo izdanje 2006.

BIBLOGRAFIJA RADOVA
AKADEMIKA JOSIPA VONČINE

